

- 34 Պատրաստ էմ անէն ի կիւրակէն,
Հաճել միտս բազմոյ՝ յաստան քարոզէ,
Նահալն զազմունն, որով ամբոյնի,
Այսօրսպէտն իմ քաւ եւ աղբ մեր բարի:
- 35 Հարկ է ձեզ ապա՝ զաւ ի ժամանակն
Սուրբ Առաքելածանին, որ ի Ղարապետն,
Եւ Նըստիլ յայնմիկ ճիւր եւ ցան ուրոյն,
Ի ընդամեն լընիկ քարոզի ժաման:
- 36 Յոգալն իմ անդէն ի վերայ ազգիս,
Յիշելով զարար՝ զառաւ երախտիս,
Զանուն քաւութեան փորձ վարդապետիս,
Լաղջիկ անդ եւ զուրջ միապէս ընդիտ:
- 37 Ապա գոռառիլք մեծ աղաղակաւ,
Ատելով ուր է Պատրիարք մեր լաւ,
Տառապանք նորա՝ մեզ վնշտ է եւ ցաւ,
Այստեղ արարմանց լախորժիմք բռնաւ:
- 38 Եկեսցէ ի յայտ՝ կայաց յաթոռ իւր,
Ո ըստան Հոփունցէ՝ զմեզ իւրաքանչիւր,
Պատրաստ եմք ահա՛, հրաշքն զգիւծիւր
Եւ զիւր համախոհ՝ թե եւ իցեն բերս:
- 39 Արդ՝ այս ինչ այսպէս ճարտար արամադրեալ,
Յաջող կատարիւր ի պահ ժամագրեալ,
Կողմէն Բիւթիւրին յայնց յոյժ երկուցեալ,
Դառարիւր ընդիտ ազգիս տաղանապալ:
- 40 Յետ որոյ Յոհան Պատրիարք արգայ,
Դառնայր ի յարկ իւր՝ փառք եւ տիւր դահ,
Որ գովեալ սերտիւ՝ զորդիս իւր հաճոյ,
Ընդէք՝ զնոսին, որք էին զքժգոհ՝:
- 41 Բայց կընքեալ իմ զայս կարճ միջոտիութիւն,
Դարձայց վերադառնալ առ իմ պատանութիւն,
Զի մի երկարեալ իցէ ձանձրութիւն
Ընթերցողաց զայս պարզ երգերգութիւն:

Ս Ս Տ Ե Ն Ս Ս Ս Ս Ս Ս Ս Ս Ս Ս

ԵՐԵՎԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ԶԵՆՈՐԴՈՒՄ

Այս խորագիրը կը կրէ փոքրիկ գրութիւն մը, շքեղ տպագրութեամբ, բազմաթիւ մանր բայց ընդհանրապէս յաջող պատկերներով զարդարուած (թիւով 52), որ փր. Դէլիւի անունը կը կրէ: Երգեն այս անունը կը բաւեր գուշակելով թէ ինչ մտքն է՝ «Հախկին գրախտի աշխարհքը» — բնականապէս բարեխափեալ զրաբերուն կ'ուզէ անհարկել: Գրուածը նախնապէս բանաստեղծութիւն մըն եւ զոր խօսքն է Հելլենիկը 1903

Ապրիլ 17ին ի Բերլին՝ ներկայութեամբ Նոյն իսկ Գերմ. կայսեր — յետոյ լոյս տեսած առանձին՝ հազարաւոր օրինակներով՝ պէսպէս վերատպութեամբ: Բարեբախտաբար ներկայս Դէլիւի այն բանաստեղծեանց կարգէն չէ, որոնք վերջերս (շտափելով Ս. Կորց եւ Բարեւոյնի յարաբերութեանց խնդիրները) այնչափ յազմանց եւ վիճանց առիթ եղան, խնդիրները՝ զորոնք հոս աւերորդ է նկատել: Այս անգամ նիթը տեղեկագրութիւն մըն է Հելլենիկին ու զեւորութեան, զոր կատարած է՝ կտրելով բոլոր Միջագետքն՝ դէպ ի Բաբելոն եւ շրջապէս. եւ այն՝ աթիւն այն պեղմանց, զոր կը կատարէր Գերմ. Արեւելաց-Բնիկերութիւնն այն տեղ: Ասոր համար գրքիս նիթին եւ պատկերաց ալ մէկ մեծ մասը կը կազմեն պեղմունքն եւ անոնց տուած արգիւնները:

Դէլիւ ուղեւորութիւնը կատարած է 1902 տարւոյն: Ապրիլ 6ին Ալեքսանդրեակ ոտք դնելով, յետոյ Հալէպ-Ուսհա-Տիգրանա-կերտ-Մուսուլ-Բաղդադա ճամբով՝ Բաբելոն հասած Մայիս 6ին: Նոյն տարւոյ Օգոստոսին սկսած է յետադարձը՝ Բանաստեղծեանն ինքն ինքնին յայտնի է ասկէ. — ուղեգրութիւն՝ յաճախ ճշգրիտ դիտողութեամբ ներկայ հանգամանաց ժողովրդաց նկարագրին եւ նմանաց, պեղմունքն եւ գիտնական խորհրդածութիւնը, եւ ի վերջոյ՝ իթէ կարեւր է ըսել՝ գուշակութիւնն ապագային այս ամէն կողմանց, որ՝ երբեքն «գրախտ» էին, իսկ այժմ՝ կամ յաճախ հակառակն են կամ աշխարհի հանգամանաց մէջ որ դրամանման ըլլալէն շատ հնուի են: Եւ պէտք է ըսել՝ շատ զարաւ ինքզինքն նկարագրել գիտէ Դէլիւ, յաճախ խորին հնութիւնը ներկային համեմատելով: Հետաքրքրական են՝ օրինակի համար՝ Քրդաց եւ քրդաբնակ կողմերու նուիրեալ էջերը (հմմտ. էջ 17 են): Ուր գերմանացի Հելլենիկս անգամ պէտք եղած դիտողութիւնքն ամենայն անաչառութեամբ ըսած է: Գեղեցիկ նկարագրուած են՝ Տիգրանականէն վար եղած ճամբան, Տիգրիսի՝ «Նաւարկութիւնը», բնականապէս տարւալին՝ «Բէլէքոյով» ինչպէս զարբեր յառաջ, Թուրք-Եգիպտի լեռանց մէջ եւ այլուր գտնուած ձեպանցոյցներ, քրդական քարանձաւները, յատկապէս Զէղըրէհ-

Im Lande des einstigen Paradieses. Ein Vortrag von Friedrich Delitzsch, mit 52 Bildern, Karten und Plänen. Stuttgart 1903. 80, pp. 38. Եւ ձեռք եղած օրինակը կը կրէ հրատարակեալ օրինակներով թիւ 18 հազար, ըսել է. գործն արդէն ժողովրդական ընդունելութիւն գտած է այժմ՝ անուշադ ամբողջ

իրն-Օմարի գիրքն ու այնտեղ ցայսօր տիրող վիճակը են. (էջ 21—41). Բնականապէս ընդարձակ տեղ տրուած է պեղմանց եւ գտնուած արգեանց, յատկապէս Բաբելոնի յատակագծի խնդիրն, յիշատակարանաց եւ արձանագրութեանց: Անդամ բեւեռագրութեան ընթերցման խնդիրները շղափուած են: Եւ Դելիւ մտադիր կ'ընէ թէ այս վերջին պեղմանց արդիւնքներէն մին պիտի ըլլայ նաեւ լուծել բեւեռագրութեան ծագման խնդիրը, այն՝ թէ ինչպէս նախնական պատկերագրէ յառաջ եկած է իւրաքանչիւր բեւեռաձեւ: Համառօտիւ բացատրուած է այս կէտը՝ նաեւ Համեմատական տարատեսիկով. (Տմտ. էջ 44—50): Թէ այս եւ նման պեղմունք եւ գիւտը որչափ կարեւոր են պատմութեան համար, ակնյայտի է. եւ Դելիւ կը բացատրէ քանի մ'օրինակներով: Այսպէս այժմ գիտենք, կ'ըսէ, որ ծայրէ ծայր շինուած է Հերոդոտայ այն պատմութիւնը թէ Կիւրոս Եփրատի ընթացքը փոխել տուած եւ այնպէս գիշերը մտած ըլլայ Բաբելոն: Բոլորովին ուրիշ բան կ'ընէ գլանիկ մը՝ Կիւրոսի յայտարարութիւնն առ Բաբելոնացիս, որմէ եւ Բելի տաճարին տարեգիրքներէն կը տեսնենք որ «տանց կուուց եւ ճակատի», մտած է Կիւրոս ի Բաբելոն, որ մասնութեամբ իրեն յանձնուած էր: Բաբելոնցիք ի բանի էին Պարսից Հնա եւ վերստին ձիթենեօք ի ձեռին ընդունանք: Նոյնպէս զոյց է միայն Հերոդոտի պատմածները Դարեհի զԲաբելոն քսան մօտ պաշարելու մասին եւն, որով «Հերոդոտոս» պատմութեան հայրը՝ առաջին զոհն եղած է արեւելեան զրուցատրութեան» (տես էջ 50—31) Կը թուուի միւս կէտերը:

Զնեք կրնար միայն գտնէ հարեւանցի՝ չլիւշէլ այն միջոցները, որոնք կը կարծէ Դելիւ՝ այս կողմերը կրկին գործուտ պիտի ընեն: Առաջինն է (— արգեն վարժած ենք տեսնելու ամէն Նոր զերմանացի ուղեւորի տեղեկագրութեանց մէջ, —) անպատճառ Գերմանացոց շինած եւ շինելու ձեռնարկած Բաղդատեան երկաթուղին, այլէ՞ գերմ. տնտեսական տիրապետութիւն) երկրորդը կ'ակնարկէ Դելիւ իս խորհրդածութեան. Դելիւ Ուսհայի քարտու ու աւերակ գերեզմանոցէ կը մանէ քաղաքն, ուր ամենուն գիտաց զկայ տակաւին նկարագրուած կը տեսնէ անցելոյն արհաւիրաց ստուերն. եւ սակայն ուրիշ պատկեր մը կը տեսնէ մանելով միջին դռնէ մ'ընդգրծակ հրապարակ մը, որ բերեցն «բաբելոնաբարայ» էր՝ իսկ այժմ Գերմ. Որբանոց:

Եւ հոս հայ մանկուայ խումբ մ'ուրախ զուարթ կը խաղար ու կը զուարճանար: Նախորդ ուղեւորութեան տիրաւոր յիշատակներէն ետքը կ'ըսէ, «մեր յիշատակ ունեցած Գերմ. Որբանոցին մէջ քի մ'անցնենք մարդու հոգին կը լեցնէ անպատմելի ուրախութեամբ. եւ յաւսով՝ ամբողջ երկրին համար» (էջ 56—71) Դելիւն ակնարկածը մեկնել պէտք չկայ: Եւ սակայն մենք փոքրիկ կտակած մ'ունինք: Արգեն Բաղդատի երկաթուղին եւ գերմ. «տառքեւութիւն» պիտի յաջողին նաեւ ի հիմանց բարեփոխել շարք մը յատմութեանց, զոր ինքն իսկ Դելիւ գեղեցիկ նկարագրած է, խոսելով յատկապէս Արաբաց եւ Քրդաց մասին, ազգերու՝ «որոնց հնա գլուխ չկրցան ելլել, կ'ըսէ, նոյն իսկ Ասորեստանցիք եւ Բաբելոնացիք, ազգեր» որ հազարաւոր տարիներէ ի վեր ազատութեան աննուաճելի սէր մ'ունին եւ անընդհատ բնածին յօտարութիւն մը կուուց եւ աւարառութեան» (էջ 171) Սակայն ապագայն գուշակելը թուուիք մէկգի:

Նկարներուն, որոնց մէջ մասը Koldewey եւ Andrae լուսանկարներու վրայէն է, ի հարկէ մեծաթոյն մասը Բաբելոնապատմութեան յարակցաց կը վերաբերի: Բայց առանձինն յիշելու ենք Տիգրիսի եւ Եփրատայ տեսարաններէն զառքերական քանի մը տեսարաններ (էջ 10, 17—9, եւն): Տիգրանակերտ եւ մերձակայ Տիգրիսի կամուրջը (էջ 21—2) Գերմ. Հիւանդանոց եւ Որբանոց յիշատակ (էջ 54—57) եւն:

4. Ե. Ե.

ԲՈՎԱՆՆԵՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

- ՌԵՍՈՒՄՆԱԿԱՆ
ԳՐԱԿԱՆ — Թուղթ Թով. Ա. Կաթողիկոսաց, ԳԼ. Ե. համար 7, 8, առ Հայք. 225:
ՀԵՂՈՒՆԱՐԱՆԱԿԱՆ — Հայտնի եւ զրացի լեզու-
նեց. 235:
ՄԱՏՆԱՐԱՆԱԿԱՆ — Եղեղ, քննական ուսումնա-
սիրութիւն. 239:
ԱՆՆԱՐԱՆԱԿԱՆ — Հին Հայոց տնտեսական
նեց. 248:
ԿՆՆԱՐԱՆԱԿԱՆ — Մարգիտ արքայ, Սառաֆնան
250:
ՄԱՏՆԱՐԱՆԱԿԱՆ — Նախկին զրախտի աշխար-
հին մէջ. 265:

Հ. ԲՈՎԱՆՆԵՐԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆ

ՎԻՆԵՆԱ, ՄԻՒՐԱՐԵՐԱՆ ԶԳՐԱՆ